

<https://doi.org/10.62837/2025.9.166>

b/m.S ƏYYARƏ QƏHRƏMANOVA
Azərbaycan Dillər Universiteti
Email:qehremanovaseyyare 5@gmail.com

FELİ BİRLƏSMƏLƏR VƏ ONLARIN ALMAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ VARIANTLARI

Açar sözlər: feli birləşmə, feli bağlama, feli sifət,leksik kateqoriya,söz birləşməsi

Keywords: verbal combinations, Participle I, Participle II, Lexical category, Word combinations.

Ключевые слова: глагольные сочетания, деепричастия, причастия, Лексическая категория, Словосочетания.

Dil insanların düşüncə tərzini, dünyagörüşünü və həyat tərzini əks etdirən ən mühüm vasitədir. Hər bir dilin özünəməxsus qrammatik və leksik xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlərdən biri də feli birləşmələr*dir. Feli birləşmələr Azərbaycan dilində geniş istifadə olunan və fikrin dəqiq ifadəsini təmin edən söz birləşməsi növlərindəndir. Onlar əsasən bir fel və ona bağlı digər nitq hissələrindən ibarət olur. Müasir dillərarası tərcümə prosesində feli birləşmələrin başqa dillərə, xüsusilə *alman dilinə uyğun şəkildə çevrilməsi tədqiqat və tədris baxımından xüsusi aktualıq kəsb edir.

Feli birləşmələr leksik və qrammatik cəhətdən birləşmiş, semantik baxımdan isə vahid mənanı ifadə edən söz birləşmələridir. Onlar Azərbaycan dilində əsasən üç əsas forma üzərində qurulur:

1. Məsdərli feli birləşmələr: məsələn, “nəfəs almaq”, “kömək etmək”.
2. Sifət feli birləşmələr (I və II şəkilli): məsələn, “yazılmış məktub”, “düşünən insan”.

Azərbaycan dili zəngin qrammatik quruluşa malik bir dildir.

Bu zənginliyin mühüm hissəsini feli birləşmələr təşkil edir.Feli birləşmələr danışq və yazı dilində çox vaxt məcazi və sabit mənada işlədilir və birbaşa tərcüməyə tabe olmur.Alman dili ilə tərcümə prosesində belə birləşmələrin uyğun qarşılığını tapmaq,konteksdən asılı olaraq variantlı yanaşmalar tələb edir.Feli birləşmələr Azərbaycan dilində çox geniş yayılmış dil vahididir.Bu birləşmələrdə feli, başqa nitq hissələri ilə birlikdə müxtəlif məna çalarları yaradır.Onların alman dilinə tərcüməsi isə konteksdən vı strukturdan asılı olaraq dəyişə bilər.

Sərq və Avropa dillərindən, ümumiyyətlə,ana dilə yad olan bu dildən tərcümələr zamani müəyyən problem meydana çıxır. Bu da təbiidir. Çünki hər bir dilin özünəməxsus qrammatik quruluşu var. Tabii olaraq dillərin qrammatik

quruluşları bir - birindən fərqlənir. Eləcə də Azərbaycan dili ilə Avropa dilləri, onların qrammatik quruluşları arasında böyük fərq və Azərbaycan dilindən tərcümə zamanı müxtəlif problemlər meydana çıxır. n tərcümə mətni ilə tərcümə materialı arasında fərq yaranır. Çıtinlik törədən məsələlərdən biri də feli bağlama tərkiblərinin və geniş təyin qruplu

cümlələrin bu dillərdə qarşılığı verilməmişdir.

Söz birləşmələrinin növləri arasında xüsusi yerlərdən birini feli birləşmələri tutur. Əsas hissəsi - tabeədicə sözü fəllərdən ibarət olan birləşmələrə feli birləşmələr deyilir. Azərbaycan dilində feli birləşmələrin əmələ gəlməsi üç forma ilə: feli bağlama, feli sifət və məsdərlə bağlıdır. Feli birləşmələr içərisində ən çox bizi maraqlandıran feli bağlamalardır. Feli bağlamalar söz birləşməsi olduqundan sözlə cümlənin sərhəddində dayanır.

Söz birləşməsi də söz kimi dilin nominativ vasitələri sahəsinə aid olub açaqları, hadisələri, prosesləri və s. bildirir. Bu o deməkdir ki, söz birləşməsi sintaktik mövqeyinə cümlədəki roluna və mənasına görə sözə yaxınlaşır və o da söz kimi cümləyə tikinti materialı olaraq daxil olur. Lakin bu oxşarlıq söz birləşməsi ilə sözü eyniləşdirmir.

Hər şeydən əvvəl, söz leksik kateqoriyadır, söz birləşməsi isə qrammatik kateqoriyadır. Söz birləşməsi söz kimi nominativ xarakterə malik olub açaqları, hadisələri və s. ifadə etsə də, onları təklikdə təcrid olunmuş halda deyil, bir - biri ilə əlaqədə, münasibətdə ifadə edir. Söz müəyyən məfhumları ifadə edərkən öz - özlüyündə o məfhumun başqasına münasibətini göstərmir, lakin bütün söz birləşmələrinin mənasında belə bir əlaqə vardır. Söz birləşmələrinin ümumi mənası məhz bu əlaqələr arasında meydana gəlir. Sözlərin leksik, söz birləşmələrinin qrammatik kateqoriya olması da bununla əlaqədardır. Söz birləşməsinin mənası onu təşkil edən sözlərin mənasının sadəcə toplusu olmayıb, sözlərin leksik-semantik məna əlaqələrinin ifadəsi, ümumiləşmiş halıdır. Söz birləşməsi ilə cümlə arasında da böyük fərq var. Bu fərq onların mənası ilə əlaqədardır. Cümlə hər bir dilin qanunları arasında formalaşan və fikir ifadə edən nitq vahididir. Söz birləşməsi isə cümlədən fərqli predikativlik, ikincisi isə cümləyə məxsus olaraq bitmiş fikir ifadə etmir. Cümlə üçün iki mühüm əlamətin varlığı da intonasiyadır. Bu əlamətlərin heç biri söz birləşməsində yoxdur. Cümlə ilə söz birləşməsini fərqləndirən əlamətlərdən biri də modallıqdır. Söz birləşmələrində biz bu xüsusiyyəti də görmürük. Feli bağlamalar fəllərdən zərflə doğru meyl edən söz qrupudur. Feli bağlamalarda potensial şəkildə hərəkət bildirmək xüsusiyyəti var. Feli bağlamalar başqa söz birləşmələri ilə münasibətdə olaraq feli bağlama əmələ gətirir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilçiliyində feli bağlama tərkibləri uzun müddət budaq cümlə kimi izah edilməmişdir. Lakin bunlar arasında fərq var. Sözlərin əlaqəsi və sirəsi cəhətdən, ümumiyyətlə, cümlələr hansı qaydalara əsaslanırsa, budaq cümlələr də eyni

qaydalara əsaslanır. Tərkibindəki sözlərin də əlaqəsi və sırasında eyni xüsusiyyətlərlə rastlaşırıq.

Lakin tərkiblərin daxilindəki sözlər budaq cümlələrdəki üzvlərə uyğun gəlsə də, tərkiblərin formalasmasında əsas rol oynayan və tabe edən sözlər kimi çıxış edən hissələr budaq cümlənin heç bir üzvünə oxşamır. Yəni budaq cümlələrdə xəbər olduğu halda, tərkiblərdə xəbər kimi formalaşan bir üzv yoxdur. Tərkiblərdə xəbərin olmaması onları budaq cümlələrdən kəskin şəkildə ayırır.

Alman dilində təyin bildiren feli sifət I və II (Partizip I, II) genişləndikdə feli bağlama tərkibləri əmələ gətirir. Bu zaman onlar cümlədə predikativ təyin vəzifəsində işləyir. Və feli bağlama kimi tərcümə olunur.

Feli sifət I (Partizip I) felin kökünə -end şəkilçisinin, feli sifət II (Partizip II) isə felin kökünə, zəif fellərdə ge- prefiksi və-(e)t suffiksi, qüvvətli fellərdə isə ge-prefiksi və -en suffiksinin əlavə edilməsi ilə düzəlir.

Partizip I və Partizip II fellə sifət arasında orta mövqə tuturlar.

Onlarda sifətə aid xüsusiyyətlər bundan ibarətdir ki, onlardan sifət kimi istifadə edilir və hallara görə dəyişir. Feli aid xüsusiyyət isə onların hərəkət bildirməsidir.

Təsirli və təsirsiz fellərin Partizip I forması aktiv növə aiddir və ona görə də hər hansı baş verən hadisənin davamlılığını bildirir: der schreibende Student, der laufende (jetzige) Monat.

Təsirli fellərin Partizip II forması isə passiv növə aid olub, hadisənin bitdiyini göstərir: der unterzeichnete Vertrag (imzalanmış müqavilə), der verfilmte Roman (filməşdirilmiş roman).

Təsirsiz fellərin Partizip II forması aktiv mənə bildirir: die abgereiste Delegation (səyahət edən nümayəndə heyəti), der angekommene Zug (gələn qatar).

Azərbaycan dilində feli bağlama -ib';-araq";-anda";-arke*;-inca*;- ar*;-dan";-caq? və s. şəkilçilər vasitəsilə əməli gəlir.

Feli bağlama tərkibli cümlələr alman dilinə prepozitiv formali feli sifət tərkibləri kimi tərcümə edilir. Belə cümlələrdə feli sifət və ya sifətlə ifadə edilən təyin etdiyi ismin qarşısında, bu təyini aydınlaşdıran bütün sözlər isə ondan da qabaqda dayanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilindən fərqli olaraq alman dilində artikl məfhumu var. Artikl alman dilində cins, hal, kəmiyyət, müəyyənlik və geyri - müəyyənlik bildirir. Və feli sifət tərkibli cümlələrdə artikl və ya onu əvəz edən söz isimdən ayrılaraq əvvəli keçir.

Azərbaycan dili isə aqlutativ dillər qrupuna daxil olduğundan artikllə bağlı bütün işləri şəkilçilər öz üzərinə götürür. Alman dilinə tərcümə edilmiş " der Granatapfelbaum " hekayələr silsiləsində feli bağlama tərkiblərinə və geniş təyin qruplu cümlələrə çox rast gəlinir. Məs.:

-Mən o vaxtki günəşin o vaxtki işığına bənzəyən o səsi, damimizin üstündə yuva quran o qarğanın səsinə eşidirdim. (Ə.Əylisli)

- Der von blendender Sonne begleitenden Schrei unserer Kraehe, die bei uns auf dem Dach gehaust hatte, fiel mir jedesmal ein.

Qeyd edildiyi kimi Azərbaycan dilində cümlü tərkib kimi düzəlib və xüsusi şəkilçilərlə işlənib. Alman dilində isə bu cümləni tərcüməçi geniş feli sifət tərkibi kimi tərcümə edib. Bu cümlədə feli sifət I formasından istifadə edilib. Çünki burada hərəkət davamlıdır. Və hərəkətin davamlılığını bildirmək məhz bu formaya məxsusdur. Tərcüməçinin cümlələri bu qaydaya əsasən tərcümə etməsi orijinaldakı fikri daha qabarıq əks etdirir.

Bəzən Partizip II forması yerlik halın obyektini bildirən qruplarla işlənərək hərəkətin tərzini bildirir:

-Sonra çiskirləməyə başladı bə o, kürəyini köhnə məscidin hasarına söykəyib pəncəyinin boynunu qaldırdı. (Elçin)

-Es nieselte wieder. An dem Zaun der alten Moschee gelehnt, schlug er seinen Jackenkragen hoch.

-Sanubər dizləri üstə çöməlib onun yanında oturdu və ona qısılaraq boynunu qucaqladı.(Elçin)

-Sanubar sich an ihn geschmiegt,legte beide Arme um seinen Hals und küsste ihn auf die Wange.

Bu cümlələr alman dilinə geniş feli sifət II forması kimi tərcümə edilib.Çünki bu cümlələrdə hərəkətin bitdiyi göstərilir.Və burada bir hərəkətin bitdiyini feli sifət II forması ilə göstərərək,oxucunu yeni bir hadisənin başlanmasına hazırlayan tərcüməçi düzgün mövqe seçmişdir. Alman dilindəki feli sifət formaları ilə paralel olaraq çox zaman budaq cümlələrdən də istifadə edilir.Bunlar zaman,səbəb,modal budaq cümlələr ola bilər.Bütün bu yazılanları yekunlaşdıraraq qeyd etmək lazımdır ki,Alman və Azərbaycan dilində feli bağlama və geniş təyin qruplu cümlələr arasında fərqlər olsa da,oxşar cəhət bundan ibarətdir ki,onların hər ikisi xüsusi intonasiya ilə deyilərək fikrin bitmədiyini bildirir və oxucunu yeni fikri qəbul etmək üçün hazırlayır. Feli birləşmələrin alman dilinə tərcüməsi çətin ,lakin maraqlı prosesdir.Bu zaman sabit ifadələr,kontekstual təhlil və uyğun ekvivalent seçimi vacib rol oynayır.Tərcümə zamanı mexaniki çevirmə yanaşması deyil,mənaya əsaslanan çevik metoddan istifadə etmək lazımdır. Feli birləşmələrin tərcüməsi həm dilin qrammatik quruluşuna, həm də semantik və üslubi xüsusiyyətlərinə bağlıdır. Tərcümə zamanı əsas məqsəd yalnız sözləri çevirmək deyil, fikir və mənanı tam, aydın və səlis şəkildə ötürməkdir. Alman və Azərbaycan dilləri arasında bu baxımdan struktur və ifadə fərqləri mövcuddur. Bu səbəbdən feli birləşmələrin tərcüməsi tərcüməçi və dil öyrənənlər üçün həm çətin, həm də maraqlı bir sahədir. Belə tədqiqatlar tərcümə nəzəriyyəsi, müqayisəli dilçilik və praktiki dil bacarıqlarının inkişafı baxımından faydalıdır.

Ədəbiyyat

1.Paul H.Prinzipien der Sprachgeschichte. Haale (Saale), 1956

2. Lewkowskaya A. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Moska 1968
3. Schmidt W. Deutsche Sprachkunde. Berlin, 1967
4. Admoni W. " Der deutsche Sprachbau" Moskau 1986
5. Abdullayev Ə.Z. " Müasir Azərbaycan dili" Sintaksis IV hissa . Bakı 1985
6. Sıraliyev M.Ş. " Müasir Azərbaycan dili" Sintaksis Bakı 1959
7. Seyidov M.Y. " Azərbaycan dilində söz birləşmələri" Bakı 1992
8. Budaqova Z. " Müasir Azərbaycan dili" II cild. Bakı 1980

S.Qəhrəmanova

XÜLASƏ

FEL BİRLƏŞMƏLƏRİ VƏ ONLARIN ALMAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ VARIANTLIĞI

Fel birləşmələri dilin leksik və qrammatik sistemində xüsusi yer tutur və söz birləşməsi növləri içərisində əhəmiyyətli qrup hesab olunur. Onların əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu birləşmələrdə əsas komponent fel olur. Fel birləşmələri nitqdə mənə daqiqliyinin, fikrin tam ifadəsinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan dilində fel birləşmələrinin formalaşması əsasən üç əsas forma ilə bağlıdır: I l.sifət feli, II sifət feli və məsdər. Bu formaların hər biri öz funksional xüsusiyyətlərinə malik olsa da, II sifət feli ilə yaranan birləşmələr daha maraqlı və təhlil üçün zəngin material təqdim edir. II sifət feli həm söz, həm də cümlə səviyyəsində funksionallıq göstərir. O, felin zərfə və ya sifətə çevrilməsi yolu müxtəlif söz birləşmələrinin yaranmasına səbəb olur və hərəkət ideyasını potensial şəkildə ifadə edir.

Bu məqalədə əsas diqqət II feli sifət ilə formalaşan fel birləşmələrinin quruluşuna və onların alman dilinə tərcümə variantlarına yönəldilmişdir.

Tərcümə zamanı qarşıya çıxan leksik-qrammatik problemlər, uyğun qarşılıqların tapılması çətinlikləri, dilin struktur fərqləri və semantik uyğunluqlar təhlil olunur. Müəllif həmçinin fel birləşmələrinin kontekstdə istifadəsinə və onların üslubi xüsusiyyətlərinə də toxunaraq müqayisəli şəkildə təqdim edir. Bu yanaşma həm dilçiliyin nəzəri aspektləri, həm də tərcümə praktikası üçün faydalı mənbə ola bilər.

СЕЙРА ГАХРАМАНОВА

РЕЗЮМЕ

Фразеологические сочетания занимают особое место в лексико-грамматической системе языка и считаются важным типом словосочетаний. Их основная особенность заключается в том, что главным компонентом является глагол. Глагольные сочетания играют значительную роль в точной передаче смысла и полном выражении мысли в речи.

В азербайджанском языке образование глагольных сочетаний основывается в основном на трёх формах: причастие I, причастие II и инфинитив. Каждая из этих форм имеет свои функциональные особенности, но особенно интерес представляют конструкции с причастием II, поскольку они предоставляют богатый материал для анализа. Причастие II функционирует как на уровне слова, так и предложения. Оно способствует образованию словосочетаний, преобразуя глагол в наречие или прилагательное, и потенциально может выразить движение или действие.

Sayyara Kahramanova

VERB COMPOUNDS AND THEIR TRANSLATION OPTIONS INTO GERMAN

Summary

Verbal combinations hold a special place in the lexical and grammatical system of a language and are considered an important type of word combinations. Their main characteristic is that the central component is a verb. Verbal combinations play a significant role in conveying precise meaning and expressing complete thoughts in speech. In the Azerbaijani language, the formation of verbal combinations is mainly based on three forms: participle I, participle II, and the infinitive. Each of these forms has its own functional features, but combinations formed with participle II are of particular interest and offer rich material for analysis. Participle II functions both on the word and sentence level. It contributes to the formation of word combinations by transforming the verb into an adverb or adjective and has the potential to express motion or action. This article focuses on the structure of verbal combinations formed with participle II and their translation into the German language. It analyzes the lexical-grammatical issues arising during translation, difficulties in finding equivalents, structural differences between the languages, and semantic compatibility. The author also examines the stylistic features of these combinations in context, presenting a comparative analysis. This approach may serve as a valuable resource both for theoretical linguistics and translation practice.

**Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, dosent
Aida Sobor**